

IMAGINEA PREOTULUI ÎN MENTALUL ROMÂNESC: ÎNTRE DEFECTE ȘI CALITĂȚI

Rezumat: Articolul descrie imaginea preotului în baza structurilor fixe ale limbii române. Demersul dovedește o existență dublă a acestei realități în viața românului. Una – marcată pozitiv – reflectată în contextele pur religioase. Alta – marcată negativ, reflectată în mentalul popular (proverbe, snoave, legende). În acest mod, limba română selectează doi termeni pentru a desemna slujitorul bisericii – preot și popă – ultimul fiind ironizat și valorificat din plin în tabloul narativ popular și paremic. Popa este caracterizat mai mult cu trăsături negative – este curvar, șiret, hoț, prost (neștiutor de carte), bețiv, mincinos, nemilos cu supușii, șarlatan, ipocrit, afacerist, lacom etc. Această dublă ipostază a imaginii preotului în comunitatea românească e dovedită și de experimentul asociativ, unde, la stimulul POPĂ, au fost selectate, în egală măsură reacții marcate pozitiv și negativ.

Cuvinte-cheie: proverb, mental, tablou lingvistic, tablou religios.

Menționăm chiar din capul locului că imaginea preotului în mentalul românesc, adică în tabloul naiv al vorbitorului de limbă română, este diferită de cea din tabloul religios. Prima este o reflectare infidelă, opusă chiar în unele privințe, a celei din tabloul religios.

Conștientizat de vorbitor ca ceva sfânt, grav, dimensiunea religie este mai degrabă coborâtă în lumea fenomenală, pe alocuri profanată chiar: *Cântă dracu-n casa popii* [4: 110]; *Popa se duce la biserică punând piedici fetelor* [4: 322]; *Popa are mână de luat, nu de dat* (Ibidem); *Popa beat și Ivan nici gustat* (Ibidem); *Popa legat nu face bucluc* (Ibidem); *Popa plânge când nu are morți de îngropat* (Ibidem). Această situație ar putea fi o consecință a unei resemnări în fața neputinței de a corespunde criteriilor impuse de dogma creștină. Sau poate e o apropiere a acestor idealuri de viața cotidiană și de sine. Secularizarea religiei, inclusiv prin imaginea preotului (dar și a lui Dumnezeu, a sfinților sau a bisericii, preotului etc.), e rezultatul scindării aspectelor de viață creștină a omului în două ipostaze: una gravă, care implică direct imaginea lui Dumnezeu, Duhul Sfânt și Fiul acestuia, și alta profană, în care relația cu Dumnezeu este mediată de preot, sfinți, biserică, agheasmă, tămâie, altar etc. Astfel, toate aceste realități intermediare cunosc și o ipostază ironizată sau chiar persiflată în mentalul românesc (reflectat în legende, snoave, ghicitori, proverbe). Și limba, care, după cum afirmă E. Coșeriu, implică „cele mai multe legături cu modul de a fi al omului, cu toate activitățile umane în general” [3: 164], reflectă fenomenul respectiv prin mutațiile metaforice pe care le suferă termenii religioși. Domeniile profane în care sunt aceștia transferați, pot fi identificate în structuri fixe (a cânta ca un popă aghesmuț; a tămâia pe cineva) sau în limbaj argotic (agheasmă pentru băutură alcoolică și derivatele acestuia: a fi aghesmuț, a se aghesmuț; biserică pentru cărciumă; a fi atămâiat, a fi împărțășit pentru a fi beat; călugăr pentru deținut cu termen mare; a boteza, pentru a intra în gașcă; a nu avea molitvă pentru a nu fi în stare sau a nu avea chef să faci vreun lucru etc.).

Explicația acestei duble ipostaze a slujitorului bisericii o găsim într-un proverb din Albania selectat de Iuliu Zanne [6: 121]:

De vreo unul să nu rătă omul, că vine ceasul, și o pate (pățește) și el, dar de preot poate să și rătă, și se propune explicația: deoarece preot fără voie nu poți să devii deci conștient ți-ai asumat această misiune.

În ipostaza sa pozitivă, sau, cel puțin, neutră din punctul de vedere al opozițiilor profan-sacru sau grav-ironic, slujitorul bisericii este numit de către români *preot*. Acest cuvânt nu este marcat și face parte din limba literară, față de termenul care desemnează cealaltă ipostază, profană, ironizată, persiflată a preotului – *popă*. Prima imagine este mai aproape de predestinația preotului în tabloul religios al lumii, fapt reflectat și de etimologia cuvântului: din latinescul *presbyter*, ce înseamnă: 1) *slujitor din treapta a doua a preoției* (primul fiind episcopul), legat derivativ și cu *preasbiter* (continuare), 2) *păstor, îndrumător de oameni*.

„Preoții-prezbiteri din comunitatea creștină sunt orânduți de Duhul Sfânt ca păstori ... predică și învață, poartă de grijă și cărmuiesc comunitatea ... și îndrumază viața duhovnicească a credincioșilor. Prin urmare, preoții au primit puterea de la apostol și dețin autoritatea în Biserică, îndeplinind funcții sacramentale și pastorale.” [2: 310]

Această ipostază nu este valorificată în paremiile românești, ea păstrându-și nuanța domeniului în care desemnează. Antologia lui George Munteanu nu înregistrează nici un proverb, iar Iuliu Zanne

selectează doar 18 unități, în care acest termen este comutabil cu termenul *popă* într-un context neutru (*Unul iubește pe preot (popă) altu pe preoteasă*), sau face parte din fondul paremiologic român: *Tricu ca preftu cu crucea* (foarte repede); *Vai da cincili a preftului* (= *va da cele cincii (piastre) preotului*), variantă a lui *A da ortul popii*; sau *Gioacă preftu di belea* (*Joacă preotul de nevoie*).

Termenul *popă*, în schimb, are o productivitate foarte intensă în construirea imaginilor în frazeologia românească. Provine din latinescul *pōpa*, „servitor care îngrijea de foc, tămîie, apă, vin și vase la sacrificii” [5]. I se poate atribui acestui cuvânt o vechime precreștină, ca desemnând un subiect al ritualurilor, sens pe care îl are și un sinonim învechit al său – *oltarnic* – deci persoană ce avea funcția să supravegheze altarul (inclusiv și *mensa*, altar din precreștinism). La romani, popa era însărcinat cu înjunghierea vitelor destinate sacrificării [a se vedea 6: 85]. Cealaltă etimologie (grecească, apoi paleoslavă) trimite la nuanțele de *bătrân* sau *tață*, *transmițător (de credință)*, *pravoslavnic*, *îndrumător*. E o dovadă că inițial, acest cuvânt nu era folosit cu valoare ironică, fiind sinonim cu *preot*. Conotația actuală însă a fost determinată de unele aspecte de realitate care au dus la mutațiile imaginii în mentalul românesc, și astfel, în limbă. A devenit repede generală, deoarece, așa cum spune și proverbul, *nu e sat fără popă*.

Fie în legende, fie în snoave sau proverbe și zicători, popa este văzut mai mult cu trăsături negative.

Legende românești descriu un popă lacom, care se transformă în bivol, sau țap în contextul unui obiect al lăcomiei (sac cu bani, pământ, comoară etc.). Ca să sperie pe cel ce deține ceea ce el râvnește, se îmbracă în piele de bivol sau țap, pe care nu o mai poate scoate. Adesea e transformat în capră sau cal ca să poată fura, după care nu mai poate reveni la chipul inițial. Cârțița e fiul popii lacom, care e băgat în groapă să spună că pământul e al popii atunci când va fi întrebat de adevăratul stăpân al cui este. Și basmele îl descriu pe popă ca fiind lacom (un sărac a rugat pe Dumnezeu să îl facă popă. Iar când s-a prefăcut în cerșetor pentru a-l testa, a fost alungat) [1: *assim*].

Tot basmele și snoavele îl descriu ca cel ce încalcă legile creștine, este curvar, șiret, hoț, prost (neștiutor de carte), bețiv, mincinos, nemilos cu supușii etc.

Tot acest set de vicii cu care este descris popa în folclorul narativ este valorificat și în proverbe – ironizat, plin de metehne, însă apriori acceptat de comunitate pentru singurul fapt că e popă. Lui i se iartă când e păcătos *Și popa-i om*, se zice, sau trebuie cinstit, chiar dacă-i prost și nu-i integru: *Și popa prost blagoslovește biserica*; sau *Popa nu are nimic isprăvit* (adică, nu e nimica de el). Inactivitatea sau lipsa unui rost a popii (*a umbla teleleu popii*) este exagerată până la absurd uneori: *Când popii n-au de lucru botează vișei*.

Superioritatea popii este descrisă în frazeologismul *a călca a popă*, imagine desfășurată și într-o snoavă despre măgarul popit de către vlădică, pentru că, după cum spunea stăpânul său, „călca popește” [6: 109]. De fapt, popa este adesea superior vlădicăi: tot ce spune el este axiomatic, e adevărata căpetenie, în schimb, românul consideră drept regulă să nu facă ceea ce face popa. Această situație construiește sensurile proverbelor paremice – *Hopa/hopa/ pin-la popa/că vlădica/nu-i nimica*; căpetenie/stăpân – *Nu te face popă în biserică străină*; *Numai popa are voie să umble cu cădelnița*; și, respectiv, *Fă ce-ți spune popa și nu face ce face el*, cu foarte multe atestări și variante.

În general, popa este recunoscut ca fiind alt fel, în primul rând după straițe: când românul se miră de ceva se spune *Dec, și popa-i cu rochie*. Una dintre singurele trăsături pozitive ale lui e că știe carte. Această calitate însă are un înțeles special în contextul cunoașterii cărților bisericești, cu slove chirilice, pe care numai popa știa să le citească – *Popa-i cu patru ochi* (găsim la Ion Creangă în *Amintiri din copilărie*). La fel, omului care învață prea mult (sau citește mult) i se spune că *N-o să te faci popă*, iar cel deștept, care dă sfaturi, adesea inutile, este caracterizat (ironic) *Parcă-i popă*.

Vrednicia popii este amintită în imaginea *A-și găsi popa*, cu unul dintre sensurile sale – om vrednic pentru vreo afacere, cu care poți să ajungi la final. Prin urmare, această calitate vine să actualizeze realitatea ritualurilor exercitate de către popă, și obligat, de natura lor, să le ducă la capăt.

Popa este un mare afacerist: *Multe grăiește popa, dar fără plată gura nu și-a deschide*. Își face bogăție pe contul oamenilor, căci, spune proverbul, *De popă nu scapi nici mort*, or *Popa mănâncă și de pe viu și de pe mort*. Trebuie să-i dai ortul sau pielea (*a da ortul/pielea popii*). Altă sursă de venit nu are *Nici n-a avut popa porci* (sau *boi*, în altă variantă) *și nici nu trebuie să aibă*. *Popa cu opinici nu se ascultă/crede*. Primește pomană pentru orice: *Rogi pe popa cu colaci*; *Când plânge poporana*,

popa primește pomana. Afacerea e foarte rentabilă, astfel că sunt foarte mulți preoți: *Zvârli cu bățul într-un câine și lovești un popă*.

Ca derivat al acestei trăsături, popa devine prototip al omului lacom. Proverbul *Popa până și-n pridvor, cată să aibă izvor* este explicat de Iuliu Zanne astfel: „Arată lăcomia preotului care, și la ușa bisericii, caută să smulgă banul săracului”. Deoarece nu era folosită, popii i s-a uscat cea de-a treia mână, care era de dat, rămânând cu cele două de luat – *Popa are mână de luat, nu de dat*, spune proverbul, ca imagine sintetizată a unei legende populare, care atribuia popii trei mîini, două de luat și una de dat [6: 95].

Drept simbol al lăcomiei este considerat *sacul popii*, sinonim al *sacului fără fund*. Și *birta popii sac fără fund este*, adică mare, și caracterizează omul mîncăcios, ipostază a omului lacom: *a avea burtă de popă*, sau *a mânca ca un popă în sărbători*, adică mult.

Un alt defect, înrudit oarecum cu cele de mai sus, este hoția: *a face ca popa*, adică a fura sau a face economii. Regula zice că popa nu trebuie să fie hoț: *Cu două nu poți, și popă și hoț*, expresie care se zice, după Iuliu Zanne, „preoților năvăliți”.

Și beția, alături de curvie, este caracteristică popii: *Ziua beu cu popa Ene, noaptea-l port fără izmene*. Iar popilor ce spovedesc neveste tinere li se zice *Haideți să ne spovedim la moș popa Constantin*. Tot aceste trăsături indică și structurile: *A fi botezat de-un popă beat*; *Popa legat nu face bucluc*; *Popa bat și Ivan nici gustat*.

Năravul popii este vestit, așa că *Nu te juca cu năravul popii*, deoarece e foarte ranchiunos și aduce belea, fapt pentru care a fost numit *Popa-belea*. *A fi popă belea* sau *a dat peste popă belea* (adică arțăgos, buclucaș). *A-i cădea cuiva popa belea* (a i se abate vreo supărare). Uneori acesta poate aduce nenorocire sau ghinion: *I-a ieșit un popă în cale / înainte* (când nu îți merge într-o afacere). Această superstiție se pare că este mai veche, deoarece e semnalată de Iuliu Zanne și la italieni: *Îți iese în cale un preot sau un iepure, întoarce-te, că nu-ți va merge bine*.

Nici educație copiilor nu le dă, deoarece fiul popii este prost – *fecior de popă*, sau *prostul mamei preotesei*, iar fiica este curvă – *Bogdaprosti, popă Costi, bună fată mi-ai mai dat, pân-acasă-a și fâtat*; *Are popa șapte fete, toate stau să fete*.

Prin urmare, popa este plin de metehne, foarte păcătos, încât timpul nul este raportat la timpul petrecut de popa în rai. *Cât a stat popa în rai*. A se vedea aici și legenda despre popa care a murit și soția îl căuta în rai. Când a auzit Sf. Petrea ce caută femeia, i-a răspuns mirat: „Popă în rai de cînd e lumea nu s-a pomenit” și a sfătuit-o să-l caute în iad. Acolo femeia l-a găsit într-o baltă mocirloasă unde i se vedea numai capul. La întrebarea de ce a ajuns așa de rău, el răspunde că, de fapt, a avut noroc, deoarece sub el stă părintele protopop și sub acesta – episcopul [6: 110].

Prin urmare, slujitorul bisericii are o dublă ipostază în comunitatea lingvistică românească: contextul religios îl descrie ca intermediar între transcendență și profan, slujitor, deștept și povățuitor, iar mentalul românesc naiv (din basme, snoave, legende și proverbe) descrie o imagine opusă tabloului religios românesc, ca fiind lacom, păcătos, prost, mincinos etc. În funcție de contextul actualizat, în asemenea mod sunt selectate și reacțiile la stimulul *popă* din *Dicționarul asociativ al limbii române*.

marcat negativ

popă: *hoț* (8); *bani* (5); *corupt* (4); *păcate* (4); *prost* (4); *minciună* (4); *ipocrit* (3); *bogat* (2); *ură* (2); *păcat* (2); *afacere* (2); *Mercedes*; *nimic*; *nebu*; *prostul*; *prefăcut*; *mincinos*; *profit*; 😊; *înșelătorie*; *sur*; *șmecher*; *șarlatan*; *mască*; *cere bani*; *necazuri*; *repulsie*; *rea*; *cerșetor*; *satană*; *băutură*; *peiorativ*; *aur*; *ciorditor*; *minte*; *satan*; *păcătos*; *ninja*.

marcat pozitiv sau nemarcat

popă: *credință* (27); *religie* (23); *rugăciune* (8); *sfânt* (7); *Dumnezeu* (7); *duhovnic* (7); *credincios* (4); *creștin* (4); *bun* (3); *speranță* (2); *învățător* (2); *părinte spiritual* (2); *îndrumător* (2); *sacru*; *smerenie*; *duioșie*; *apărător*; *har*; *respect*; *dreptate*; *sfințenie*; *dăruire*; *slujitor domnului*; *om al lui Dumnezeu*; *bunătațe*; *bunicul*; *sfinte*; *sfătuitor*; *divinitate*; *duhovnicesc*; *curat*; *binecuvântare*; *spirit*; *deșteptăciune*; *înțelepciune*; *sfințire*; *cinstit*.

Lacusta E.

Romanian Priest Image: between Defects and Qualities

Abstract: The article describes the image of the priest under fixed structures of the Romanian language. Double approach proves existence of this reality in the life of Romanians. One – marked positive – reflected

purely religious contexts. Another one – marked negatively reflected in the popular mind (proverbs, anecdotes, legends). This way, the Romanian language selects two terms to designate servant church – priest and clergyman – the last being ridiculed and exploited to the full picture and seem popular narrative. Popa is characterized more negative traits – is immoral, cunning thief, bad (illiterate), drunkard, liar, ruthless with his subjects, charlatan, hypocrite, businessman, greedy etc. This dual aspect of the priest's image is proven by Romanian community and associative experiment, where the stimulus clergyman were selected equally marked positive and negative reactions.

Keywords: proverb, mental, painting linguistic, religious painting.

Bibliografie:

1. Bîrlea, Ovidiu, *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1976.
2. Bria, Ion, *Dicționar de teologie ortodoxă*, ediția a II-a revizuită și completată, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994.
3. Coșeriu, Eugen, *Lingvistica integrală*, interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.
4. *Proverbe românești*, ediție alcătuită, prefața, glosar și indici de George Muntean, Editura pentru literatură, 1967.
5. Scriban, August, *Dicționarul limbii românești*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
6. Zanne, Iuliu, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, vol. VII, ediție îngrijită de Mugur Vasiliu, București, Asociația Română pentru Cultură și Ortodoxie, 2004.